

Essayseksjon/Essay Section

Edvard Griegs klaverstykke «Vandreslått» – gjenoppdagelse av en «urversjon»

ASBJØRN Ø. ERIKSEN

Etter mange år med iherdig Grieg-forskning, hvor ikke minst Finn Benestads og Dag Schjelderup-Ebbes livslange studium av hans musikk må framheves, er det lite sannsynlig at vi vil komme over nye komposisjoner av ham som ikke allerede er registrert og omtalt. Derimot kan det nok fortsatt dukke opp ukjente eller lite påaktede *varianter* av Grieg-stykker som vi allerede kjenner. Et eksempel på dette er de mange versjonene som vi nå vet om av «Springdans» fra det fjerde heftet med *Lyriske stykker* op. 47. Springdansen finnes i *Edvard Grieg. Samlede Verker*, bind 1, s. 62–63. I dette bindets *Revisionsbericht* skriver utgiver, professor Schjelderup-Ebbe, at «Springdans» finnes i tre tidligere versjoner, hvor to er i manuskript (av ham betegnet som AI og AII) og en trykt i *Nordisk Musik Tidende* i januar 1885 (kalt S). AI og A2 er udaterte, men Schjelderup-Ebbe argumenterer for at disse tre versjonene er blitt til i rekkefølgen AI–S–AII.¹ Videre fastslår han at den tidligste versjonen (AI) «muss [...] 1884 oder früher entstanden sein»². Bind 1 av Griegs samlede verker ble utgitt i 1977. Senere har to andre versjoner av «Springdans» kommet for en dag, som begge synes å være av tidligere dato enn de versjonene som Schjelderup-Ebbe beskriver: I *Den Norske Turistforenings årbok for 1872* finnes det en versjon av stykket med tittelen «Vandreslått». Professor Arvid Vollsnes ved Institutt for musikkvitenskap, Universitetet i Oslo er muligens den første musikkforskeren som har vært oppmerksom på denne utgaven. Vollsnes omtaler stykket i en artikkel fra 2002 om Grieg og naturen. Han kommenterer imidlertid ikke stykket nærmere, men nøyer seg med å slå fast at det «wurde später in seine Lyrischen Stücke als 'Springdans' op. 47, Nr. 6 (1888) aufgenommen».³ «Vandreslått» skiller seg markant fra

de versjonene som er beskrevet i Schjelderup-Ebbe 1977. Videre har man etter 1977 blitt klar over en versjon med tittelen «Volkstanz», utgitt i 1875 på forlaget E. W. Fritzsche i Leipzig.⁴ Denne utgaven har så vidt jeg vet ikke blitt drøftet av noen, og jeg vil derfor vie noen få linjer til den senere i essayet.

Notene til «Vandreslåt» er gjengitt i *eks. 1* (her trolig publisert for første gang siden 1873). Med «Vandreslåt» må vi anta å ha funnet «urversjonen» til Griegs «Springdans», op. 47 nr. 6. På flere måter står denne versjonen i en særstilling i forhold til de øvrige, og er vel verdt å studere nærmere. Nedenfor vil jeg ta for meg følgende aspekter ved stykket: Datering, tittel og framføringsanvisninger, samt hva som auditivt skiller det fra den definitive versjonen av stykket, det vil si «Springdans», op. 47 nr. 6.

Den Norske Turistforenings årbøker ble lenge utgitt et år senere enn det årstallet som er angitt i boka (bl.a. av regnskapsmessige årsaker). Årboka fra 1872 ble således utgitt tidlig i 1873. «Vandreslåt» finnes som vedlegg bakerst i boka, sammen med notene til Otto Winter-Hjelms tonesetting av Svend Trøsts «Vårvisa» for sangstemme og klaver. Notevedleggene blir ikke omtalt andre steder i boka, og er heller ikke tatt med i innholdsfortegnelsen, men det er vel trolig at de ble levert til trykking i 1872. I alle fall kan vi fastslå at Schjelderup-Ebbes (1977) datering av Grieg-stykkets første versjon til 1884 eller tidligere kan endres til 1873 eller tidligere.

Klaverstykket eksisterer altså nå i hele seks versjoner – et slående eksempel på gjenbruk av et velfungerende materiale. Originalmanuskriptet til de to presumptivt tidligste versjonene har ikke vært å finne, og de øvrige manuskriptene er udaterte. Dermed blir komposisjonsåret for samtlige versjoner umulig å fastslå med sikkerhet. Nedenfor gjengis hva vi nå vet (dateringene av versjon 3, 4 og 5 etter Schjelderup-Ebbe 1977):

Tittel	Komposisjonsår	Utgivelsesår
1. «Vandreslåt»	1873 eller tidligere	1873
2. «Volkstanz»	1875 eller tidligere	1875
3. «Danse norvégienne»	1884 eller tidligere	ikke trykt
4. «Springdans»	1884 eller tidligere	1885
5. «Norwegian Dance» [sic.]	1885?	ikke trykt
6. «Springdans», op. 47 nr. 6	1888 eller tidligere	1888

Både «Vandreslåt» og «Volkstanz» skiller seg klart fra de fire versjonene av stykket som var kjent i 1977 (dvs. versjon 3-6). Til gjengjeld likner «Volkstanz» svært på «Vandreslåt», og man kan derfor spørre seg om det egentlig er snakk om to forskjellige versjoner i dette tilfellet. Jeg skal imidlertid ikke problematisere dette momentet her, siden temaet for essayet er en sammenlikning av den første og den siste versjonen.⁵ Den mest slående forskjellen mellom «Vandreslåt» og «Volkstanz» finner vi i stykkenes avlutning: Mens kvintbordunen i siste takt i «Vandreslåt» skal gjentas «uten slutt» (se *eks. 1*), har ikke «Volkstanz»

noen slik anvisning; isteden har komponisten føyd til to takter med den samme kvintbordunen gjort om til punkterte halvnoter. Dessuten er framføringsanvisningen «I springertakt» erstattet med den mer gjengse tempoangivelsen «Poco Allegro».

Hvis vi antar at «Vandreslått» er komponert i 1872/73, og ikke tidligere, inneholder den ikke mange trekk som kan betegnes som oppsiktsvekkende i lys av Griegs kompositoriske utvikling. Også flere år før dette hadde Grieg komponert stykker hvor springaren kan sies å være en modell – f.eks. midtpartiet i 2. sats av 1. fiolinsonate (op. 8, 1865) og «Norsk» fra det første heftet *Lyriske stykker* (op. 12, senest 1867), og i *25 norske folkeviser og danser* (op. 17, 1869) har han med to hallinger og ytterligere to springarer.⁶ I noen av disse stykkene finner vi allerede de karakteristiske kvintbordunene og innslag av modalitet, ikke minst lydisk. Jeg vil likevel få framheve stigningspartitet t. 23–30 i «Vandreslått», som er identisk med de tilsvarende taktene i den siste versjonen av stykket i *Lyriske stykker* op. 47 (bortsett fra noen små notasjonsforskjeller av klaveridiomatisk art). Ved å vekse mellom den mixolydiske septimen *f* og høy ledetone *fiss* i G-dur i t. 27–30 kan Grieg ha hatt til hensikt å illudere (harding)felas svevetoner utenfor det tempererte tonehøydesystemet. Tilsvarende synspunkt kan anlegges på skiftningene mellom *c* og *ciss* i t. 23–26. Uansett om dette har vært Griegs intensjon eller ikke, må disse taktene ha fortont seg som friske og originale i 1873.⁷

Hvilken forbindelse Grieg hadde til Den Norske Turistforening (DNT) i 1872/73, vites ikke; han ble først medlem av Turistforeningen i 1885.⁸ Vi vet heller ikke hvordan «Vandreslått» kom inn i årboka. Grieg kan ha henvendt seg til DNT og tilbudt dem stykket, eller DNT kan ha spurt Grieg om han hadde et stykke som ville passe inn i årboka. Det siste er kanskje mest sannsynlig. I så fall har Grieg enten nykomponert stykket eller gitt dem et han allerede hadde liggende. Tittelen «Vandreslått» – svært passende for et klaverstykk trykt i DNTs årbok – kan være komponistens egen, eller ha blitt til i samråd med årbokas redaksjon.⁹ Ikke bare *klinger* denne musikken «norsk» (et begrep som jeg i denne sammenheng ikke skal problematisere); leseren av årboka får også nasjonale assosiasjoner gjennom tittel og framføringsanvisninger, som bortsett fra de sparsomme dynamikkangivelsene *p*, *pp* og *ff* er skrevet på norsk (eller rettere sagt dansk-norsk): Stykket skal være «I Springertakt», fra t. 26 skal det spilles «lidt efter lidt stærkere», og i siste takt er det angitt «uden Slut». Faktisk er dette så vidt jeg vet den eneste trykte komposisjon av Grieg med framføringsanvisninger på norsk, noe som kan knyttes direkte til årbokas nasjonalpatriotiske funksjon – dyrkingen av den norske, uberørte natur.

Eks. 2 gjengir notene til den velkjente siste versjonen av stykket, «Springdans» op. 47 nr. 6 (utgave: Edition Peters 1977). «Vandreslått» (*eks. 1*) har færre angivelser av dynamikk, og det er mange divergenser i høyrehåndsstemmenes frasering og artikulasjon. Her skal jeg imidlertid begrense meg til å drøfte de forskjellene som fortoner seg som mest slående – mht. form, tonetilfang og rytmisk utforming.

Formen i «Springdans» (*eks. 2*) kan skjematiseres som $A_1(t. 1-10)-B(t. 11-30)-A_2(t. 31-38)-B(t. 39-58)-A_2(t. 59-66)-coda (t. 67-74)$, eller $A_1 // :BA_2: // coda$, hvor B kan betegnes som et kontrast- og stigningsparti, og A_2 som en intensivert gjentakelse av A_1 . En slik tredelt form hvor B og A_2 gjentas noterett, eventuelt med en kort coda, finner vi i en rekke av Griegs *Lyriske stykker* – fra «Folkeviser» op. 12 nr. 5 (1867 eller tidligere) til «Sommeraften» op. 71 nr. 2 (1901). Griegs forkjærlighet for å gjenta kortere eller lengre forløp fullstendig uendret er velkjent, noe som i enkelte tilfeller kan føre til at stykkene eller satsene får en «flat» og lite overbevisende dramaturgi¹⁰. Dette er imidlertid ingen innvending i «Springdans»; tvert imot minner stykket på denne måten om en slått som utbygges ved at vekene gjentas. Stykket har i det hele tatt en rekke trekk som gir assosiasjoner til slåttemusikk: Åpningsideen i t. 3–6 virker kanskje ikke veldig slående, men i de påfølgende fire taktene (t. 7–10) lager Grieg en folkemusikalsk sett overbevisende variantutvikling av denne. I så måte er også kvintflyttingen av det påfølgende tretaktsmotivet karakteristisk (t. 11–16, det tilsvarende skjer en oktav dypere i t. 17–22). Høyrehåndsstemmen har flere steder spillefigurer som er typiske i slåttespill (f.eks. tt. 25, 29), og bordunkvintene bidrar selvsagt til å gi en folkemusikalsk ramme. Som nevnt ovenfor, kan også vekslingene *c-ciss* og *f-fiss* i t. 23–30 sees i et folkemusikkperspektiv.

«Vandreslått» (*eks. 1*) er kortere, i og med at B og A_2 ikke repeteres. Med andre ord kan formen skjematiseres som $A_1(t. 1-10)-B(t. 11-30)-A_2(t. 31-38)-coda (t. 39-44)$. Til gjengjeld står det repetisjonstegn til slutt, analogt med at en slått gjerne spilles igjen om flere ganger. (Jeg anser det som mindre sannsynlig at repetisjonstegnet isteden skulle bety at de to siste taktene skal spilles «uden Slut»; i så fall dreier det seg om en nokså uortodoks notasjon.) Det kortere forløpet i «Vandreslått» kunne være en indikasjon på at Griegs slåttemodell for dette stykket har vært av en eldre og mindre utbygd type enn de slåttene han kjente til da han senere skrev «Springdans». På den annen side har allerede «Vandreslått» en intensivert og «hevet» gjentakelse av første vek (sml. t. 31–38 med t. 3–10), noe som også kjennetegner mer utbygde slåtteformer. Det er derfor vanskelig å si noe om hvilke av de to formforløpene som representerer den mest «avanserte» slåtteformen.¹¹ For øvrig er det klart at Griegs formmodeller for dette og andre beslektede stykker i like stor grad har vært «folkelig» *kunstmusikk*, f.eks. Chopins mazurkas. Også versjon 2 («Volkstanz») har formen A_1-B-A_2 (samt to avsluttende takter, som tidligere nevnt). I versjon 3 («Danse norvégienne») repeteres B og A_2 , og gjentakelsen skrives ut. Denne versjonen er for øvrig ufullstendig, i og med at de 11 siste taktene er borte. I versjon 4 («Springdans») og versjon 5 («Norwegian Danse») angis det med repetisjonstegn at t. 11–38 skal gjentas. I den sjettede, definitive versjonen («Springdans», *eks. 2*) er repetisjonen av B og A_2 igjen skrevet ut (t. 39–66). En mulig forklaring på at Grieg har valgt å skrive ut repetisjonene i dette og en rekke andre *Lyriske stykker* med liknende form, kan være at notebildet på denne måten får et omfang som ble ansett som passende for ensatsige karakterstykker for klaver utgitt på ærverdige Peters forlag.

Eks. 1

Vandreslåt.

Edward Grieg.

I Springertakt.

The musical score for 'Vandreslåt' by Edward Grieg is presented in two systems. The first system consists of a piano (p) part on a grand staff (treble and bass clefs) and a bass line on a single bass clef staff. The piano part begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. It features a melody with eighth and sixteenth notes, including a triplet of eighth notes. The bass line provides a rhythmic accompaniment with eighth notes and rests. Pedal markings ('Ped.') with plus signs are placed below the bass line at several points. The second system continues the piece, starting with a measure number '9' above the piano staff. It includes a grand staff with a treble clef and a bass clef, and a separate bass line. The piano part continues with a melodic line, including a triplet of eighth notes and a final measure with a fermata. The bass line continues with its accompaniment, also featuring pedal markings.

«Vandreslætt», forts.

16

24

31

37

ff

pp

uden Slut.

Ped. +

Halt efter lidt stærkere.

The musical score consists of four systems of music, each with a piano (treble clef) and bass (bass clef) staff. Measure numbers 16, 24, 31, and 37 are indicated at the start of their respective systems. The score includes various performance instructions: 'Ped.' (pedal) is marked with a plus sign and a vertical line below the staff; 'pp' (pianissimo) and 'ff' (fortissimo) are dynamic markings; and 'uden Slut.' (without ending) is written at the bottom of the final system. A decorative flourish is present at the bottom of the page.

Eks. 2

6. Springdans

Allegro vivace

p *sim.* *sf*

8 *p*

14

21 *ppp*

27 *cresc.* *molto* *ff*

«Springdans», *forts.*

33

39

46

53

60

66

pp

ppp

cresc.

molto

ff

dim.

p

pp

ppp

Utover formen finner vi de mest slående forskjellene mellom «Vandreslått» og «Springdans» i stykkenes A_1 -deler (t. 1–10) og avslutningstakter. I «Springdans» (eks. 2) lar Grieg hendene krysse hverandre i t. 7–10, og lager motstemmen $d^2-e^2-fiss^2-g^2$ på andre taktslag i disse taktene. I «Vandreslått» (eks. 1, t. 7–10) finnes ikke denne melodilinjen; isteden gjentas bare det tonikalske orgelpunktet på g (med *fiss* som kort forslag). Videre har høyrehåndsstemmene i t. 10 forskjellig rytmisk og melodisk utforming. A_2 -delene i «Vandreslått» og «Springdans» (t. 31–38) er derimot identiske, bortsett fra at motstemmen $d^3-e^3-fiss^3-g^3$ på andre taktslag i t. 35–38 er forsynt med korte sekundforslag i den førstnevnte.¹² På denne måten blir forskjellen mellom delene A_1 og A_2 mer markante i «Vandreslått» enn i «Springdans». I «Springdans» avrundes forløpet på tradisjonelt vis med en uttrukket tonikatreklang i grunnstilling. «Vandreslått» slutter derimot med kvint-ostinatet i bassen som kan gjentas i pianissimo så mange ganger utøveren ønsker det – liksom tonene fra en slått som stadig blir svakere etter hvert som vandreren fjerner seg. Dermed blir stykket både innledet og avsluttet med de ostinate kvintene, som her tjener som emblemer for et rustikt norsk musikalsk tonefall.

Sammenliknet med «Springdans» framstår «Vandreslått» som mer pregnant ved at delene B og A_2 ikke repeteres, kontrasten mellom A_1 og A_2 er mer aksentuert, og stykket har en mer uortodoks avslutning. Således byr «Vandreslått» på vel så mange musikalske poenger som «Springdans». Og selv om man neppe kan regne «Vandreslått» og de andre versjonene av «Springdans» til komponistens vesentligste musikalske ytringer, har kjennskapet til dem likevel betydning fordi det bidrar til å gi et mer fullstendig bilde av Griegs utvikling som komponist.

Noter

- 1 Schjelderup-Ebbe 1977: 230, 234.
- 2 Ibid: 231.
- 3 Vollsnes 2002: 71.
- 4 Jeg takker amanuensis Øyvind Norheim ved Norsk musikkksamling, NBO, for å ha gjort meg oppmerksom på denne utgaven.
- 5 For en detaljert sammenlikning av versjon 3–6, se Schjelderup-Ebbe 1977: 234ff.
- 6 Dateringene av Griegs verker er hentet fra verkfortegnelsen i Benestad & Schjelderup-Ebbe 1990.
- 7 De mye omtalte mixolydiske vendingene i de åtte siste taktene av Griegs klaverkonsert (1868), hvor V^9-I i A-mixolydisk erstatter de forventede funksjonsharmoniske kadensene ($D^{(9)}-T$), virker fjernere fra et folkemusikalsk grunnlag enn de lave ledetonene i «Vandreslått».
- 8 Jeg takker Einar Johan Grieg, daglig leder for Bergen Turlag, for informasjon om Griegs forhold til DNT.
- 9 I folkemusikken brukes «vandreslått» som betegnelse på en vidt utbredt slått som finnes i forskjellige distrikter. I denne sammenheng er det imidlertid lite sannsynlig at stykkets tittel skal oppfattes slik.
- 10 Etter min syn er symfonisk dans nr. 4 (op. 64 nr. 4, 1898) et eksempel på dette. Satsen er tredelt (samt en kort coda), hvor første del inneholder en lang stigning og et påfølgende uttrukket apoteosepreget høydeplatå. Etter en kontrasterende midtdel blir så første del (205 takter) gjentatt fullstendig uendret – en fremgangsmåte som neppe kan betegnes som «symfonisk».

- 11 Med hensyn til disse synspunktene står jeg i gjeld til førsteamanuensis Olav Sæta ved Norsk folkemusikksamling.
- 12 Forslaget på andre taktslag i t. 38 i «Vandreslått» skal trolig være fISS³, ikke d³.

Referanser

- Benestad, Finn og Schjelderup-Ebbe, Dag. 1990: *Edvard Grieg. Mennesket og kunstneren*, 2. utg. Oslo: Aschehoug.
- Den norske Turistforenings årbog for 1872*. Kristiania: H. Tønsbergs Bogtrykkeri.
- Schjelderup-Ebbe, Dag (utg.). 1977: *Edvard Grieg. Samlede verker. 1. Lyriske stykker*. Frankfurt: C. F. Peters.
- Vollsnes, Arvid O. 2002: «Grieg und die Natur – Empfindung und Malerei». I: Ekkehard Kreft (utg.): *Kongressbericht Internationaler und 4. Deutscher Edvard-Grieg-Kongress*, 68–83.